

कानाने ऐकाल आणि डोळ्याने बघाल

तरच खरी गुरुपौर्णिमा

संपादकीय

जयश्री खाडिलकर-पांडेकृत

आज सर्वत्र गुरुपौर्णिमा साजरी होत आहे. शिर्डी आणि सिद्धिविनायकाच्या मंदिरांबाहेर लाखोंची रांग लागते. स्वामींच्या आश्रमात भक्तांची गर्दी होते आणि आपल्या गुरुचरणी लीन होण्याचे कर्तव्य आपण अत्यंत इमानाने बजावतो. त्यातून आपण समाधानी होतो. पण गुरूला खरी गुरुदक्षिणा देत आहोत की नाही याचा विचार करण्याचे आजच्या दिवशीही राहूनच जाते. आपण पादुकांवर डोके ठेवतो, शिर्डीला आरतीला अगदी पहाटे हजर राहतो, सिद्धिविनायकाला जास्वंदीचे फूल आठवणीने अर्पण करतो. हे सर्व गुरुपर्यंत पोचण्याचे मार्ग आहेत. सामान्य माणसाने गुरुपर्यंत पोचून ज्ञान प्राप्त करावे हा मूळ हेतू आहे. हा हेतू साध्य करण्यासाठी मग आरती, प्रसाद, उपवास, सण, व्रत अशा मार्गांची परंपरेने मनावर सक्ती बिंबविण्यात आली. या परंपरांचे पालन करित आपण गुरुपर्यंत पोचतो. परंतु तिथपर्यंत जाऊनही गुरूकडून ज्ञान घेतलेच नाही तर गुरुपर्यंत पोचण्याचे हे सर्व मार्ग निरर्थक ठरतात. शिर्डीला नतमस्तक झाल्यावर सीमेबाहेर पहिल्या हॉटेलात बसून भरमसाट पदार्थ मागवायचे आणि ते पानात टाकून घ्यायचे, स्वामींच्या पादुकांवर डोके ठेवून समाजासाठी लढण्याची प्रेरणा निर्माण न होता बाहेर पडून सिगारेट फुंकायच्या आणि देवाला प्रसाद चढवून झाल्यावर दुसऱ्यांचे वाईट चिंतायचे हे जर घडत असेल तर ती गुरुभक्ती नाही. आपण फक्त कर्मकांड पूर्ण करतोय इतकाच त्याचा अर्थ होतो. गुरूचा संदेशच कळला नाही तर गुरुदक्षिणा तरी काय देणार? गुरूचा संदेश आचरणात आणणे ही गुरुदक्षिणा घ्यायची असते याची आठवण ठेवण्यासाठी फुटाणे, चणे, फुलं, हारांचा प्रसाद हे कर्मकांड निर्माण केले गेले. आपण कर्मकांड लक्षात ठेवले. त्यामागचा हेतूच विसरलो. त्यामुळे मूर्तीवर, पादुकांवर फुले वाहिली, पण गुरूचा विचारच आचरणात आणला नाही. हे जे आजूबाजूला घडते आहे ते आपल्याही बाबतीत घडत नाही ना याचा आज गुरुपौर्णिमेला विचार करायला हवा.

माझे बाबा एकदा म्हणाले होते की, अनेकदा लोक म्हणतात की, आजकाल ज्याचा आदर्श ठेवावा असे कुणी राहिले नाही. नव्या पिढीने या काळात करायचे

काय? हा प्रश्न विचारतात तेव्हा त्यांना सांगतो की, आजच्या काळात आदर्श नाहीत असे सांगून पळवाट शोधू नका. आजच्या काळात आदर्श नसतील तर पूर्वीच्या काळातील आदर्शांच्या जीवनाचे वाचन करा. त्यांच्या अनुभवातून शिका आणि जे योग्य वाटेल ते आचरणात आणण्याची हिंमत दाखवा. खरोखर, आपल्या अवतीभवती असणारी प्रत्येक व्यक्ती, प्रत्येक घटना आपल्याला शिकवत असतात. या शिकवणीतून आपण सुधारायचे असते. पण जर कान बंदच ठेवले, डोळे मिटूनच ठेवले तर गुरू मिळूनही उपयोग नाही. गुरू सर्वत्र आहेत. ते त्यांच्या वागण्यातून कोणता संदेश देतात तो आपण समजून घेऊन आत्मसात करायला हवा. त्यासाठी शांत राहून दुसरा काय म्हणतोय ते ऐकणे महत्त्वाचे आहे. ऐकून घेऊन त्यावर विचार केल्यावर प्रतिक्रिया आली तर गुरूने दिलेला संदेश आचरणात येतो. जर ऐकलेच नाही, आत्मसात केले नाही, त्यावर विचार करून आचरण बदलले नाही तर मग आपण जे करतो ते केवळ कर्मकांड पाळतो. गुरूकडून काही शिकत नाही.

पावसाळ्यात कावळा घरटे बांधतो आणि त्या घरट्याजवळ माणूस गेला तर त्याच्यावरही कावळा हल्ला करतो. आपण हे अनेकदा बघतो. पण आपण मात्र संकट आल्यावर आपल्यात शक्ती नाही असे म्हणत पराजय स्वीकारून अश्रू टाळत बसतो. कमळ चिखलात असतं, पण ते आपल्या अंगाला चिखल लागू देत नाही म्हणून ते उमलतं. आपल्या भोवती भ्रष्टाचार सुरू आहे, मग मी एकटा याविरोधात उभा राहू शकत नाही असे म्हणणारे आपण या कमळाकडून काहीच शिकणार नाही का? कासवाची पिंजळ किनाऱ्यावर जन्म

घेतात तेव्हा त्यांची आई तिथे नसते आणि वडीलही नसतात. पण म्हणून ती पिंजळ आहे तिथे बसून राहून प्राण सोडत नाहीत. ती चालायला सुरुवात करतात आणि ती चालायला सुरुवात करतात म्हणून समुद्रापर्यंत पोचतात आणि नवीन जीवन जगतात. सगळी संकटं, सगळे दुःख आपल्याच वाट्याला आले आहे असे आपल्याला वाटते. आपण बुद्धिमान असूनही असा विचार करतो. पण आपण चालता चालता पायाखाली मुंग्या चिरडतो, ढेकून दिसला तर दाबून ठार मारतो, झुरळांना विष पाजतो, जिवंत माशाला पाण्याबाहेर तडफडत ठेवून मजेत त्याला खातो. त्यांच्यावर रोज येणाऱ्या या संकटांचा आपण विचारच करीत नाही. एक माणूस गरम चहा आणि भजी घेऊन पावसाचा आनंद घेताना चहा गार झाला म्हणून नाराज होतो. त्याचवेळी दुसऱ्याचे प्लास्टिकचे छप्पर फाटते आणि पावसात भिजून तो तापाने फणफणतो. चहा गार होणं मोठे दुःख आहे की तापाची फणफण मोठे दुःख आहे? त्यामुळे आपलेच दुःख मोठे म्हणत दुःखाला कवटाळत बसू नये.

श्रीगणेश हा बुद्धीचा देव आहे, पण आपण गणेश मंदिरात बुद्धी गहाण ठेवून उपवास करतो, मंगळवारीच दर्शनाची रांग लावतो, समर्थ रामदासांना आक्रमणकर्त्यांच्या विरोधात लढण्यासाठी बलवान तरुण पिढी उभी करायची होती म्हणून त्यांनी मठ उभारले. आपण तिथे जाऊन त्यांच्या पादुकांवर डोके ठेवतो. साईबाबांनी अन्नदानाचे महत्त्व सांगितले, आपण शिर्डीला जाऊन दर्शन घेऊन प्रसाद खाऊन येतो, अन्नदान कधी करतच नाही. श्रद्धा आणि सबुरी तर आपण कधीच सोडली आहे. आपल्या संतांनी जातीविरोधात लढा दिला. आपण संतांनाच जातीत विखुरलं. लक्ष्मी देवीची आपण पूजा करतो आणि

माझ्या घरात संपत्ती येऊदे अशी प्रार्थना करतो. पण आपण लक्ष्मीच्या मूर्तीकडे नीट पाहतच नाही. तिचा तर हात देणारा आहे. ती एका हातातील कळशात सदगुण साठवते आणि दुसऱ्या हाताने संपत्ती वाटते. मग आपण तिची प्रार्थना करतो तेव्हा काय मागायला हवे? आपण ऐषारामासाठी संपत्ती मागायची की आपल्या संपत्तीतील काही अंश गरजूंना देण्याची बुद्धी मागायची. सावळ्या विड्डाला भेटायला लाखो वारकरी जातात. त्यातून त्यांना मनःशांती लाभते. पण हा विड्डल कोणता संदेश देतो? जो कुणी त्याच्या जीवनातील कर्म निष्ठेने आणि प्रामाणिकपणे करील त्याच्यासाठी विड्डल वीटवरही उभा राहिल. कर्म सोडून कर्मकांड करा हा विड्डलाचा संदेश नाही. आपण मात्र तेच करतो.

एकलव्य आणि अर्जुनाची गोष्ट सर्वांना माहीत आहे. अर्जुनाला गुरूने ज्ञान दिले आणि एकलव्य लपून पाहून शिकला असेच सांगतात. सत्य हे आहे की, गुरू दोघांनाही लाभला. गुरूने जे जे सांगितले ते अर्जुन केवळ कर्म करायचे म्हणून करित गेला आणि महान धनुर्धारी बनला. पण त्याने फक्त गुरूच्या आदेशानुसार आचरण केले. गुरूचा संदेश त्याने आत्मसात केला नाही. एकलव्याने मात्र गुरूचा संदेश आत्मसात केला. गुरूचा संदेश जाणला आणि मग तो आचरणात उतरविला. त्यामुळे अर्जुन संकटकाळी आचरण विसरला, गुरूचा संदेशच त्याला आठवला नाही. एकलव्याचे मात्र तसे कधीही झाले नाही म्हणूनच तो अर्जुनापेक्षा श्रेष्ठ ठरला.

आपण रोज सूर्योदय पाहतो आणि रोज सूर्यास्त पाहतो. अंधार पसरल्यावरही काही काळाने अंधार फिटून पहाट होते हा निसर्गाचा संदेश आहे. पण आपण केवळ सूर्योदय आणि सूर्यास्त बघत बसतो. जीवनात सुख आणि दुःख दोन्ही आहे हा त्यातून मिळणारा संदेश लक्षातच घेत नाही. म्हणून आपले जीवन कायम सुखी असावे अशी इच्छा करित बसतो आणि दुःखी होतो. गुरू सर्वत्र आहेत. कान आणि डोळे उघडे ठेवून त्यांचा संदेश नीट समजून घेतला, त्यावर विचार केला आणि त्यानुसार आचरण केले तर ती गुरुपौर्णिमा ठरेल. नाहीतर हा दिवसही निव्वळ कर्मकांडात वाया जाईल.